

da hangi taraftan bakılırsa bakılsın çok sayıda nimet ve büyük bir mülkün (ihtişam) görüleceği belirtilir (el-İnsân 76/20).

Çeşitli hadis kaynaklarında mülk kavramı Allah'a nisbet edilir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "mlk" md.). Özellikle Hz. Peygamber'in dualarında, ayrıca hac ibadetinin uygulanışı sırasında hamd, nimet ve mülkün Allah'a ait olduğunu ifade eden "telbiye" metninde çokça tekrarlanmaktadır (Buhârî, "Hac", 13; Müslim, "Hac", 19-21). Esmâ-i hüsnâdan birinin "mâlikül-mülk" olduğu da (Tirmizî, "Da'avât", 82) bilinmektedir.

Müfessirler âyetlerde geçen "göklerin ve yerin mülkü" sözünün Allah'ın varlıklar üzerindeki hâkimiyetinin kuşatıcılığına ve bunun bütün kâinatı içine aldığına işaret ettiği konusunda müttefiktir. Mülkün yerle ve göklerle bağlantılı kılınması daha çok insan bilgisinin onlarla sınırlı olması sebebiyledir. Aslında Cenâb-ı Hakk'ın varlık âlemi üzerindeki hakimiyet ve tasarrufu sonsuz olup her şeyi kapsamaktadır. Allah gerek hükümlerlik gerekse servet şeklinde mülkünden insanlara da vermiştir; ancak onların mülk üzerindeki hâkimiyetleri aslı olmayıp dolaylı, sınırlı ve geçicidir. Kur'an bu gerçeğin kıyametin koştugu gün ortaya çıkacağını haber vermektedir: "Bugün mülk kime aittir? Elbette hâkimiyetini her konumda geçerli kılan tek Allah'a" (el-Mü'min 40/16).

Mülk kavramı hakkında müstakil risâleler kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Ebû Muhammed Nûreddin et-Tebrîzî'nin *Risâletü'd-devâ'ir fi'l-mülki ve'l-melekût* (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 191), Tâhir b. Ahmed en-Neccâr'ın *el-Yâkût fi tesbîhi'l-mülk ve'l-melekût* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1216), Aziz Neseffî'nin *Risâle der Beyân-i Mülk ve Melekût* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1095), Akkoyunlu Ahmedî'nin *Risâle fi'l-mülki ve'l-melekût*, Ebû İshak el-Meymûnî'nin *Keşfü'l-ğîâ' 'an tefsîri kavlihî te'âlâ: "Lillâhi mülkü's-semâvâtî ve'l-arz"* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 336) ve Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *Risâle fi kavlihî te'âlâ: "Kulî'llâhümme mâlike'l-mülk"* (İstanbul 1302) adlı eserleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râğb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mlk" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "mlk" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "mlk" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "mlk" md.; Buhârî, "Hac", 13; Müslim, "Hac", 19-21; Tirmizî, "Da'avât", 82; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidki Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 673-676; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne* (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî), Beyrut 1425/2004, I,

79-80, 259; II, 133; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Tahran, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), III, 234; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 462-463; M. Plessner, "Mülk", *İA*, VIII, 797-798; a.m.f., "Mülk", *EP* (İng.), VII, 546-547.

M. SAİT ÖZERVARLI

MÜLK

(الملك)

Özel mülkiyete tâbi arazi.

Sözlükte "bir şeye sahip olmak, tasarrufta bulunmak" mânasındaki **mülk** (**melk**, **milk**) kökünden isim olan kelime "kişinin sahip olduğu, kendi başına tasarrufta bulunduğu mal" demektir. Ayrıca Allah'a nisbetle "bütün maddî varlık alanı ve bunun üzerindeki hükümlerlik", insanlara nisbetle "siyasî hâkimiyet ve iktidar" mânası taşır. Genelde kişinin ferdî mülkiyetinde yer alan menkul ve gayri menkul malların tamamını kapsayan mülk kelimesi (çoğulu: emlâk), dar anlamda "mülk arazi" (arâzî-i memlûke) terkinin kısaltılmış şekli olarak sadece toprak için kullanılır (kavramın fıkıhtaki kapsam ve mahiyeti için bk. **MÜLK**; **MÜLKİYET**).

Topraklar İslâm hukukunda mülkiyet ve tasarruf yetkisi bakımından memlûke (mülk), beytûlmâl arazisi (vakıf, mîrî, mîrîye-i mevkûfe), mevkûfe, metrûk, mevât; alınacak vergi yönünden öşriyye ve harâciyye gibi çeşitli tasniflere tâbi tutulmuştur. Beytûlmâl arazisi için bazı hukukçuların kullandığı "vakıf" (mevkûfe) tanımı, vakfın yaygın olarak bilinen anlamıyla ilgili olmayıp bu arazi üzerinde kimsenin mülkiyetinin bulunmadığı ve işletmeden sağlanacak gelirin toplumun ortak ihtiyaçlarına harcanacağı mânasındadır. Mülk arazi hem rakabesi hem tasarruf hakkı şahıslara ait olan topraktır. Bunun sahipleri arazi üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilir; toprağı kullanabilir, hukukî ve tabii semerelerinden faydalanabilir, araziyi satabilir, kiralayabilir, vakıf, vasiyet gibi her türlü hukukî işleme konu edebilir. Miras yoluyla intikal edebilen bu arazi rehin, hibe ve şüf'a gibi hukukî işlemlere de konu olur. Sahipleri mirasçı bırakmadan vefat ederse mîrî arazi haline gelir. Ancak arazinin devlete intikal etmesi için sahibinin mirasçısız ölmesi yeterli görülmeyp aynı zamanda vasiyetnâme de bırakmamış olması gerekir. Mülk arazi tek kişiye ait olabileceği gibi müşterek mülkiyete de konu edilebilir.

İslâm hukukunda arazinin statüsünün belirleyen esas faktör bu arazinin İslâm

devletinin hâkimiyetine geçiş biçimiyle yaından ilgilidir. Müslüman hukukçular arazinin barış veya savaş yoluyla ele geçirilmesine göre bazı ayırmalar yapmıştır. Ahali İslâmiyet'i benimsemiş olan toprakların mevcut sahiplerinin özel mülkü olarak kalacağı konusunda hukukçular görüş birliği içindedir. Devlet bu topraklardan elde edilen mahsûlden öşür alır; bu sebeple öşür toprakları (arâzî-i öşriyye) adıyla anılır. Barış yoluyla elde edilen toprakların sahipleri İslâmiyet'i benimsemezse arazinin statüsü antlaşma şartlarına göre şekil kazanır. Bu toprakların mülkiyeti ya eski sahiplerinde bırakılır veya kuru mülkiyeti devlete alıkonularak tasarruf hakkı yerli ahaliye terkedilir. İlk durumda bu topraklardan haraç alınır ve arâzî-i harâciyye kapsamında değerlendirilir. Bu haraç cizye hükmünde olup sahiplerinin Müslümanlığı kabul etmesi halinde düşer. İkinci durumda arazi müslümanların ortak malı olarak devletin mülkiyetinde kalır (beytûlmâl veya vakıf arazisi), bundan alınacak haraç ücret (kira) hükmünde olduğundan sahibinin ihtidâ etmesi halinde de düşmez.

Savaş yoluyla elde edilen topraklara gelince hukukçular devlet başkanının bu arazileri gazilere dağıtacağı, ancak onların kendi istekleriyle vazgeçmeleri halinde kamuya tahsis edebileceği, devlet başkanının tahsisine gerek kalmadan fetihle birlikte doğrudan beytûlmâl arazisi haline geleceği, devlet başkanının gazilere dağıtma veya kamuya tahsis konusunda tercih hakkına sahip olduğu, devlet başkanının bu iki şikka ilâveten yerli gayri müslim halka mülk topraklar olarak tahsis konusunda tercih hakkı bulunduğu şeklinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Gazilere dağıtılıp mülk arazi haline getirilen topraklar öşriyye, gayri müslim halkın elinde bırakılanlar harâciyye olur. Arazinin çıplak mülkiyetinin devlete bırakılıp tasarruf hakkının halka verilmesi durumunda arazi beytûlmâl arazisi statüsü kazanır (ayrıca bk. **ARAZİ**).

Osmanlı padişahları ilk dönemlerden beri önemli başarılar gösteren askerî kumandanlara, vezirlere, önde gelen ulemâya, tekke ve zâviye şeyhlerine fethedilen topraklardan mülk olarak tahsiste bulunmuşlardır. Bilhassa ilk devirlerden itibaren bu yolla yapılan temlikler zamanla çoğalmış, Fâti Sultan Mehmed askerî ihtiyaçları sebebiyle bu tür mülk ve ayrıca vakıf haline getirilmiş toprakların önemli bir bölümünü timar arazisi haline getirmiştir. Bu durum devlet başkanına yetki taniyan hukukî prosedürün bir sonucudur. Daha

sonra uygulama sosyal tepkiyle karşılaşınca II. Bayezid devrinde (1481-1512) arazilerin bir bölümü eski sahiplerine iade edilmiştir. Mâlikâne-divanı denilen sistemde de mâlikâne hisseleri tam bir özel mülkiyet statüsü içinde olup sahipleri tarafından satılabilir, vakıf haline getirilebilir ve miras bırakılabilir. Ancak mülkiyet hakkının mülknâmelerle tesbiti, ayrıca her tahrire yahut padişah değişmelerinde bu belgelerin incelenerek tekrar tasdik edilmesi gerekirdi (bk. MÂLİKÂNE-DİVANÎ).

Osmanlılar, toprak meselesinde genellikle İslâm hukukunun prensiplerine göre hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'nde mülk arazi olarak kabul edilen yerler şunlardır: 1. Süknâ ve tetimme-i süknâ, yani köy ve şehir içlerinde bulunan bütün arsalarla bu yerleşim bölgelerinin hemen bitişiğinde olan ve yarım dönümü geçmeyen bağ ve bahçeler (mîrî arazi içinde yer alan köydeki bir eve bitişik tarlanın yarım dönümü bu kabil araziden sayılır). 2. Aslında mîrî arazi iken temlîk-i sahîh ile şahıslara devredilen araziler. 3. Fetih sırasında müslüman olan ahaliye veya diğer müslümanlara temlik edilen arazi ile gazilere devletin payı alındıktan sonra ganimet olarak dağıtılan araziler. 4. Fetih sırasında gayri müslim ahaliye bırakılan topraklar. 5. Aslında ölü (mevât) topraklardan iken devlet başkanının izniyle mülkiyeti kazanılmak üzere işlenen yerler.

Mîrî topraklar üzerinde yeni bir köy veya kasaba teşkili halinde o arazinin mülk olup olmayacağı meselesi tartışma konusudur. Bir fikre göre devletin mülkiyetinde bulunan mîrî arazinin mülk haline gelmesi için bu arazinin padişah tarafından temlik edilmesi gerekir. İkinci fikre göre köy ve kasabanın kurulması o arazinin mülk haline geçmesi için yeterli bir sebep sayılır. Temlikten iktâ edilen arazi kesime verilen şahsın mülkü olmakta ve şahıs orada istediği gibi hukukî tasarruflarda bulunabilmektedir. İstiğlâlen iktâda ise arazinin mülkiyeti değil kullanım hakkı verilmektedir. Bazı görüşlere göre iktâ yoluyla bir arazinin mülkiyetinin elde edilebilmesi için sadece iktâ edilmiş olması yetmez, kendisine arazi iktâ yapılan kişinin o araziye ihya etmesi gerekir.

Arazi mülkiyetiyle ilgili tartışmalı bir husus da madenlerin toprağa tâbi olup olmadığıdır. Fakihlerin çoğunluğu arazinin altında ve üstündekilerin mâlike ait olduğu görüşündedir. Mecelle'nin 1194. maddesinde bir mala mâlik olanın onun altına ve üstüne de mâlik olacağı ifade edilir.

Azınlıkta kalan bazı âlimlere göre ise arazi sahibi maden üzerinde mülkiyet iddia edemez. Madenler gerek mülkiyet gerekse işletme hakkı bakımından ayrıca açık-gizli ve katı-sıvı gibi ayrımlara da tâbi tutulmuştur (bk. MADEN).

İslâmiyet'in doğup yayıldığı ve Mescid-i Harâm ile Mescid-i Nebevî gibi müslümanların kutsal kabul ettiği mâbedlerin bulunduğu Hicaz bölgesinde gayri müslimlerin ikamet yaşamağına bağlı olarak mülk edinmeleri de yasaktır. Bu şer'î sınırlama dışında yabancıların İslâm ülkelerinde mülk edinmesine devletin örfen getirdiği sınırlamalar söz konusudur. Özellikle Osmanlı Devleti'nde bu hususta genel bir yasağın varlığı dikkati çekmekte ve yabancıların mülk arazi tasarrufları İslahat Fermanı ile kabul edilmiş bulunmaktadır. Yabancı devletlerin fermanında yer alan hükümlerin hayata geçirilmesi için ısrar etmeleri üzerine Osmanlı Devleti, yabancıların emlakke ilişkin bütün hususlarda Osmanlı kanunlarının uygulanmasını kabul etmeleri şartıyla Hicaz arazisi müstesna olmak üzere gayri menkul tasarruflarına 7 Safer 1284 (10 Haziran 1867) tarihli kanunla izin vermiştir. 19 Safer 1285'te (11 Haziran 1868) İstimlak-i Emlâk Kanunu'na eklenen protokolle, bu protokolü imzalayan herhangi bir devlet tebaasının Osmanlı vatandaşları gibi emlak tasarruf hakkını haiz olacağı karar altına alınmıştır. Ancak bu imkânın verilmiş olması beraberinde miras ve tereke ihtilâflarını da getirmiş, ihtilâfların çözüm mercii olarak Osmanlı mahkemeleri yetkili kabul edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb), Kahire 1397, s. 25-72; Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emuâl* (nşr. M. Halîl Her-râs), Kahire 1395/1975, s. 69 vd.; *Mecelle*, md. 1194; Âtîf Bey, *Arâzi Kânünnâme-i Hümâyûnu Şerhi*, İstanbul 1319, s. 12-27; Halîl Cemaleddin – Hrant Asadur, *Ecânibin Memâlik-i Osmâniyyede Hâiz Oldukları İmtiyâzât-ı Adliyye*, İstanbul 1331, s. 217-218, 276-289; Halîl Cin, "I. Meşrutiyet Devrinde Toprak Mülkiyeti Sorunu", *Kanun-ı Esasinin 100. Yılı Sempozyumu: Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976* (9-11 Nisan 1976), Ankara 1976, s. 49-74; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2001, s. 352-382; Fehd b. Abdullah el-Ömerî, *Neza'u'l-milkiyyeti'l-hâşşa ve aḥkâmühâ fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Riyad 1424/2003; Ömer Lütî Barkan, "İslâm-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, VI/1, İstanbul 1940, s. 156-181; VII/1 (1941), s. 157-176; VII/4 (1941), s. 906-942; Osman Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, Mîrî Topraklar ve Hususî Mülkiyet Şekilleri", *TTK Belleten*, XII/47 (1948), s. 549-574; Halîl İnalıcık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *AÜ İlahiyat Fakültesi*

İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, I, İstanbul 1959, s. 29-46; F. Lajos, "Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi" (trc. M. Tayyib Gökbilgin), *TD*, XII/16 (1962), s. 25-42; Halîl Sahillioğlu, "Osmanlı Devrinde Toprak Mülkiyeti Devri Tatbikatı ve Bolu'dan Bir Örnek", *Çele*, II/23, Bolu 1965, s. 4-6; Nédjib H. Chiha, "Osmanlı Devletinde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukuki Durumu" (trc. Halîl Cin), *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXIV/1-4, Ankara 1967, s. 247-274; Mustafa Ahmed ez-Zerka, "İslâm Hukukunda Mülkün Çeşitleri ve Sebepleri" (trc. Servet Armağan), *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, İstanbul 1990, s. 143-150; K. M. Cuno, "Was the Land of Ottoman Syria Miri or Milk? An Examination of Juridical Differences within the Hanafi School", *St.I*, LXXXI (1995), s. 121-152; Pakalın, II, 612; A. M. Delcambre, "Milk", *EP* (İng.), VII, 60-61; M. Plessner, "Mulk", a.e., VII, 546-547; "Arz", *Mu.F*, III, 116-119.

M. MACİT KENANOĞLU

MÜLK SÜRESİ

(سورة الملك)

Kur'an-ı Kerim'in
altmış yedinci süresi.

Mekke döneminde nâzil olmuştur. Otuz âyettir. Adını ilk âyette geçen "mülk" (hükümlerlik) kelimesinden alır. Tebâreke, Mücâdele, Mânia, Münkiye, Vâkye ve Men-nâ olarak da adlandırılır. Fâsılası م، ن، ر، ه، ط، ظ harfleridir. "Sözünüzü ister gizli ister âşikâre söyleyin, O kalplerdeki duygu ve düşünceleri hakkıyla bilendir" meâlindeki 13. âyetinin, müşriklerin Hz. Peygamber'in aleyhinde konuşmaları ve birbirlerine, "Muhammed'in tanrısının duymaması için gizli konuşun" demeleri üzerine nâzil olduğu bildirilir (Vâhidî, s. 370).

Mülk süresinin temel konusunun Allah'ın varlığını, birliğini, kâinatı yaratıp yönettiğini ve âhiretin mevcudiyetini kanıtlamak olduğunu söylemek mümkündür. Sürenin muhtevası iki bölüm halinde açıklanabilir. Kâinatın yaratılış ve yönetiliş iktidarının Allah'ın elinde bulunduğu ifadesiyle başlayan birinci bölümün ilk âyetlerinde içinde yaşanan âlemin bir imtihan dünyası olduğu belirtilir, ardından ilâhî kudretin tabiata verdiği mükemmeliyetten bazı örnekler zikredilir (âyet 1-5). Daha sonra tabiatın mükemmel yapısı ve işleyişini gözlemek için duyulara, duyuların algısını değerlendirip yüce yaratıcıya ulaşmak için akla sahip kılınan insanlardan gerçeğe karşı direnenlerin durumlarına temas edilir ve uhrevî âkabetlerinin acıklı tasvirleri yapılır. Cehennem ehlinin, dünyada iken ilâhî tebliğ kulak verip akıllarını kullanmış olsalardı alevî ateşe mâruz kalmayacakları yolunda itirafta bulunacakları haber verilir. Nihâî âkabeti henüz görmeden rableri-